

Йордан Йовков – „Песента на колелетата“ (Анализ)

14.10.2021, 21:05 ч.

ЙОРДАН ЙОВКОВ – „ПЕСЕНТА НА КОЛЕЛЕТАТА“ (Анализ)

1. СЮЖЕТЪТ НА РАЗКАЗА И ТЕМАТА ЗА ТРУДА И ТВОРЧЕСТВОТО

В сюжета на разказа „Песента на колелетата“ се случват много неща, които бихме могли да определим като събития, т.е. такива действия, които променят заварения ред на живота. Най-напред Сали Яшар е млад и беден ковач, който обаче се чувства щастлив, защото има млада и хубава жена и три прекрасни деца – двама синове юнаци и красива дъщеря. Постепенно неговите майсторски умения се забелязват от околните. Сали Яшар започва да се замогва, славата му се разнася из цяла Добруджа, клиентите го търсят, а това значително увеличава неговото благосъстояние. Замогва се дотолкова, че да си построи голяма и хубава къща, способна да приюти голямо и щастливо семейство. В този момент обаче щастието го изоставя. Умират двамата му обични синове, умира и любимата жена. Единствената му дъщеря, на която възлага последните си надежди, отхвърля предложението на добрия, но беден момък Джапар и се омъжва в далечно село. Сали Яшар преживява нещастията, дори се оженва отново, а славата му на изкусен майстор стига „твърде надалеч“. Но независимо от успехите прочутият майстор не е щастлив. Домът му прилича на гробница, в която се разминават една немощна стара жена, приличаща на привидение, и самият стопанин – гостенин от време на време вкъщи. Хармонията и радостта изчезват завинаги от душата на майстора и той започва все по-настойтелно да се пита как така човек може да е толкова богат и в същото време толкова злочест. Тази негова душевна мъка го кара всяка вечер да седи дълго на пейката пред къщата си и да разсъждава над своята трудна съдба, разменяйки от време на време по някоя дума с нощния пазач Джапар – друга нещастна душа, в която гори раната от миналото, предизвикана от отказа на Шакире да се ожени за него.

В часовете на вечерен размисъл Сали Яшар постоянно търси начин да излекува душевните си рани, да направи някакво голямо благодеяние, с което хората да го запомнят, за да не му остане горчивото чувство за напразно преживян живот. Нито един от плановете, които крои обаче, не му се вижда добър. Не може да построи голяма и хубава чешма, защото липсва подходящо място. Чешмата не бива да е просто поредният строеж. Тя трябва да се намира там, където хората действително да имат **нужда** от нея – „**А наоколо е посьърнало поле, суха и напукана земя, пек и горещина, като в пустиня. И идат стада, идат хора, вървят към чешмата и очите им горят от задуха и жегата. От едната и от другата страна на чешмата е бяло шосе и всеки, който мине по него, отива ли, или се връща, отбива се на чешмата да пие вода. И може би рядко някой ще каже, но в душата на всекиго е благодарност към бога и хвала към онзи, който беше направил тази чешма и чието име сякаш вечно шепнеха струите на трите чучура.**“ Другите проекти – да направи някъде кладенец, мост на някое лошо място, хан, където да замръкват пътници – също не му се виждат достатъчно добри или почтени.

Всичко това обаче се е случило преди разказът да започне. С други думи, това е описание на **заварения ред**, който основното събитие на повествованието трябва да промени. Кое е това основно събитие обаче?

Дългото седене на пейката пред къщата не остава безнаказано – студеният вятър пронизва умореното тяло на стария майстор и той заболява тежко. Докато лежи болен и чака да дойде дъщеря му Шакире, той все по-осезателно започва да усеща сянката на настъпващата смърт и от това душевният му смут нараства още повече. Една нощ обаче ушите му дочуват звук от идваща каруца. Веднага познава, че иде Шакире – песента на колелетата не може да се сбърка. Младата жена влиза в къщата, отваря старите сандъци на майка си и започва да облича дрехите ѝ. Сякаш любимата жена възкръсва, домът се възражда и Сали Яшар оздравява. Една вечер нощният пазач Джапар му съобщава новината, че един техен съселянин, когото всички са смятали за мъртъв, се е върнал жив и здрав. Още отдалече жена му и децата му са го познали по звука на каруцата. Тази необичайна случка подтиква Джапар да каже на стария ковач, че каруците, които той прави, са истински себап, защото по техния звук хората разпознават своите близки. Това откритие връща душевното равновесие на Сали Яшар – той разбира, че няма нужда от друго благодеяние, защото неговото истинско призвание са каруците, плод на неговия труд и талант. Те са онова, което е **нужно** на хората, те по категоричен начин потвърждават неговото съществуване и го убеждават, че животът му не е отминал напразно. И в резултат от тази възвърната хармония животът на стария майстор се променя и външно – дъщеря му овдовява, връща се при баща си, а скоро след това се оженва за първия си любим. Всичко си идва на мястото и зазвучава в божествена **хармония**. Последната дума, с която разказът завършва, е именно тази – съзвучие. Съзвучие между човешките копнежи и усилия, от една страна, а от друга – божествения ред, управляващ света.

Така стигаме до извода, че основното събитие в разказа не е някаква външна промяна, макар такива да има много, а е намирането на **вътрешно равновесие** и хармония в душата на Сали Яшар. Тази промяна е станала възможна, защото майсторът разбира значението на своя труд, осъзнава, че той е необходим, че хората имат **нужда** от него. А това разрешава и основния конфликт, около който се гради цялото повествование.

2. КОНФЛИКТЪТ КАТО СБЛЪСЪК НА ЦЕННОСТИ

След като основното събитие в разказа е не някаква външна промяна на заварения ред, а е вътрешно, душевно движение, логично би било да очакваме, че и конфликтът, предизвикал това събитие, също ще има душевен характер. Още в началото на разказа, когато повествователят ни представя героя, усещаме, че душата на този човек е раздвоена. От една страна, той е всепризнат и умел майстор, издигнал се над всички „**по божа дарба**“. И въпреки че е прост ковач, той има вид на мъдрец, неволно вдъхващ уважение дори и на ония, които не го познават и не знаят нищо за изкуството на ръката му. Материалното му положение също е добро – беден и прост ковач някога, сега той е прочут майстор с много клиенти и пари. И точно в този момент, когато разказвачът съобщава за чудото, което сътворяват ръцете на майстора – пеещите каруци, идва едно рязко пречупване. Много важно е да се каже, че то е въведено не с думите на повествователя, а чрез разказите на самите каруци: „**Каруците пееха по пътищата и сякаш разказваха как един човек може да бъде много богат, но и много злочест.**“ Това е любим похват на Йордан Йовков – когато има да съобщи нещо много важно, той го представя не през погледа и думите на разказвача, който може да бъде заподозрян в субективност, а чрез отварянето очите на хората, чрез песента на каруците или по някакъв друг начин, който да удостовери, че се съобщава за нещо обективно съществуващо. На какво се дължи злочестината на Сали Яшар?

Всичко, което ни е съобщил разказвачът до този момент, се отнася само до едната страна от битието на Сали Яшар – **до майстора**. То се измерва с прекрасни материални творби, плод на неговия талант, умения и работливост. С признанието на хората, със слава и пари. Но това не засяга **човека** Сали Яшар. Той е нещастен, защото всичко, което е постигнал, не може да върне двамата му синове и любимата жена. С едно кратко изречение, че богатството е дошло твърде късно, се намеква, че те са умрели, защото не е имал възможност да ги лекува, но на този момент не е акцентирано. Не към социалното измерение на злочестината иска да ни насочи разказвачът. А към нещо друго – към все още неосъществената връзка между труда на майстора и усещането за **място в света** на човека. Затова и светът на Сали Яшар е сякаш непоправимо разделен на две несъвместими половини. Той все още не е разбрал, че това, което прави, има връзка с усещането му за осмислено съществуване. И това е така, защото той все още разглежда своя труд и своето творчество откъм външната, откъм **материалната страна**. Все още не е разбрал, че трудът на ръцете му има някакво отношение към **духовните** измерения на живота. Този конфликт може да бъде решен само когато двете половини на неговото битие се съединят.

Поривът му да направи някакво благодеяние, е сякаш в правилната посока. Човек може да се утвърди в собствените си очи само когато се утвърди в очите на другите. Но този негов план има ограничения. И те идват не само от трудностите пред осъществяване на благодеянието – липсата

на подходящо място за чешма или недостатъчната увереност в уместността и почтеността на начинанието. Основното ограничение идва от факта, че нито един от тези планове не води до това да направи нужен **самия човек**, а не неговите пари и възможности. Да изгради чешма, да издълбае кладенец, да построи мост или хан може всеки, който има злато. Но това не може да направи благодарението **уникално**, да докаже, че не някой друг, а именно Сали Яшар е нужен на хората. Оттук нататък разказът поема именно в тази посока – перипетиите, през които преминава героят, трябва да го доведат до **просветлението**, което да му посочи каква е неговата **специфична** роля в света, да хвърли мост между битието му на майстор и битието му на човек.

3. ГЕРОИТЕ НА РАЗКАЗА КАТО МЯРА ЗА ЧОВЕШКОТО

Действащите лица в разказа са сравнително малко – Сали Яшар, жена му, дъщеря му Шакире, Джапар. Споменати са първата жена на майстора, двамата му покойни синове, зетят другоселец, калфите и чираците в работилницата, а също така и хората от селото и околността. Нощният пазач Джапар разказва на Сали Яшар и за още един човек от селото – Чауш Ибриам – когото всички смятат за убит, но който неочаквано се прибира жив. Неговата роля е епизодична, но има съществен принос за реализиране на основното събитие, така че ще се върнем и към него.

От всички тези действащи лица **главният герой** е, разбира се, майсторът ковач Сали Яшар. Тази главна роля се определя не от факта, че за него се говори най-много, а от това, че именно с него се случва основното събитие на разказа. Всички останали персонажи по някакъв начин **подпомагат** това случване, изпълнявайки някаква необходима **функция**. Впрочем главният герой също присъства в разказа, за да изпълни определена функция – чрез него авторът иска да покаже възникването и трудното разрешаване на базовия човешки проблем: как да живеем така, че нашето съществуване да не е безсмислено, а присъствието ни в света да е нужно на другите, в чието признание ще намерим потвърждение за собственото си съществуване.

Както вече казахме, в началото на разказа Сали Яшар стои пред този мъчителен проблем и не може да намери решение. Присъствието му в материалния свят е повече от успешно – той е прочут майстор, изпод ръцете му излизат не просто предмети за употреба, а направо произведения на изкуството. Уважават го, клиентите се тълпят, учениците го следват вярно, а парите, които печели, го правят един от най-заможните хора в селото. Всичко това означава **признание**. Въпреки това майсторът се чувства злочест като човек. Любимата жена и двамата му синове ги няма. Построената с разчет за много хора къща не успява да се превърне в **дом**, защото е обитавана от едно привидение (втората му жена) и един гостенин – самия стопанин. Обичната дъщеря се е запиляла някъде надалече и в душата на Сали Яшар е празно. Успехите на **майстора** не могат да излекуват болната душа на **човека**. И причината за това е, че Сали Яшар не успява да усети човешкото измерение на това, което прави, не разбира, че неговият труд е нужен на другите в един чисто **човешки** план.

Перипетиите, през които минава Сали Яшар, имат за задача да запълнят точно тази празнина. Той трябва да осъзнае именно тази дълбока същност на своя труд. Първият знак идва в нощта, когато се готви да умре, загубил сили да чака и да се надява, че Шакире ще дойде. Точно в този момент шумът от биещата в ушите кръв изведнъж се сменя от подрънкването на приближаваща

се каруца. Още при първите звуци старият майстор разбира, че иде Шакире. Зловещият писък на кукумявката и тревожният шум в ушите, предвещаващи идващата смърт, изведнъж се заменят от песента на колелетата, носещи любимата дъщеря. Буквално и символично Сали Яшар сякаш **възкръсва**. Животът му престава да бъде биология, а се превръща в истински човешки живот, изпълнен с надежди и радост.

Вторият знак идва с отварянето на затворените врати към загубеното минало. Шакире намира дрехите на майка си и започва да ги облича. Любимата жена на Сали Яшар също сякаш възкръсва, а това му дава нови сили за живот. Тогава идва и третият знак – една вечер Джапар донася голяма новина – смятаният за убит техен съселанин **Чауш Ибриям** неочаквано се е прибрал у дома си жив и здрав. А жена му и децата му го познали още отдалече по звука на каруцата. Ето че се случва още едно **възкресение**. А всички тези възкресения биха били невъзможни без песента на колелетата, тържествено възвестяваща завръщането на любимия човек. В този миг Сали Яшар разбира, че не е нужно да прави някакво специално благодеяние. Той всъщност отдавна го прави – звукът на неговите каруци събира хората, вдъхва им надежда и радост. С други думи, неговият труд е **нужен**, за да задоволява не само материални нужди, но и духовни, човешки. И признанието не закъснява. Джапар сякаш озвучава на глас прозрението, до което е стигнал Сали Яшар: „Сали уста – казва той, – каруците, дето ги правиш, себап са. Все е хубаво, когато се връщаш, да те познаят в къщи и да излязат да те посрещнат!“.

Както казахме, всички останали герои имат за задача по някакъв начин да подпомогнат стигането до това прозрение. **Джапар** е сякаш другото „аз“ на Сали Яшар – неговата душа също е изпълнена с болка заради отказа на Шакире. Затова е съвсем естествено, достигнал веднъж до своето прозрение, Сали Яшар да помисли за младия си приятел – на него дава парите, приготвени за чешмата, за да може и Джапар да изгради живота си. А за да се подреди всичко в една божествена хармония, **Шакире** овдовява и скоро след това се оженва за Джапар. Така животът на Сали Яшар отново се изпълва с човешки смисъл – домът е съживен, любовта свързва хората, светът вече не е разделен, а е единен и хармоничен. За да обобщи всичко това, разказът завършва с направата на каруца за новото семейство. И точно в този момент разказвачът разкрива тайната на песента на колелетата. Тя се оказва прозаична, но все пак не е по силите на всекиго – само майсторът е в състояние да накара стоманените дискове да запееят: „**Всичко това беше много просто и ако имаше някаква тайна, тя беше в сплавата, в размерите и формата на дисковете, а това знаеше вече само Сали Яшар.**“ Така майсторството на ръката се издига до нещо много по-възвишено – до способност да се постигне **хармония** в живота, хармония, доминирана от **любовта** между хората. И ненапрасно последната дума на разказа е „**съзвучие**“. Защото само човек, способен да постигне съзвучие между себе си и света, може да го предаде и на другите, да победи мъките и нещастията, с които е пълен този свят, за да се възцари любовта.

4. ОБРАЗЪТ НА СВЕТА, СЪЗДАДЕН ОТ РАЗКАЗА

Образът на света, описан в разказа „**Песента на колелетата**“, е **реалистичен** до последната подробност и в същото време подчертано **символичен и обобщителен**. За да постигне своето идейно внушение, разказът създава няколко смислови ядра, изграждащи смисловия му скелет – животът и смъртта, денят и нощта, домът и широкият свят, желязото и огънят, присъщи както на

ковашкия занаят, така и на лечителството, и разбира се, песента, съзвучието, мелодията. Защото основното внушение на разказа е свързано със способността на песента да събере и обедини **разполовения свят**.

Разказът започва именно с този образ. От една страна е светът на социума и на човешкия труд като **социално** действие – изкуството на ковача, признанието и славата, парите. Тук е мястото да кажем, че занаятът на майстора не е избран случайно – още в митологията коваческото изкуство се възприема като символ на всички занаяти, при упражняването на които човекът впряга природните стихии, за да създаде нещо ново, неприсъстващо в природата. От другата страна обаче е светът на човешката **душа** с всичките нейни копнежи и страдания. Тези две половини на света са разделени във времето. Външната, социалната страна на човешкия живот протича през деня, под лъчите на **слънцето**, което още от митологични времена е символ на живота и космическия ред. Вглеждането в себе си, интимното преживяване обаче протича през нощта, под тайнствените лъчи на **луната**, която оплита в сребърната си мрежа всички човешки пориви. Границата, минаваща между деня и нощта, разполовява света на **човешки** и **демоничен**, на свят, предназначен за **живот**, и на свят, подвластен на **смъртта**. Писъкът на кукумявката подсказва, че светът е страшно място, в което дебне смъртта: „**От време на време само преминаваше гуджекуш и плачливият писък на тая птица зловещо пронизваше нощта, сякаш беше зовът на самата смърт.**“

Нощта обаче е и време на **просветлението**. Най-важните знаци, които получава Сали Яшар, идват именно през нощта – звукът на идващата каруца на Шакире, разказът на Джапар за връщането на Чауш Ибриям, тайната среща между Шакире и Джапар. Именно те помагат на раздираната от съмнения душа на Сали Яшар да намери пътя към **съединяването** на двете разделени половини на света.

За да стане това обаче, трябва да се възстанови загубеният център на човешкия свят – **домът**. Невъзможността на Сали Яшар да намери душевна хармония и спокойствие, до голяма степен се дължи на факта, че неговият дом прилича на гробница, в която се мяркат сенките на едно привидение и един гостенин. В момента, в който домът оживява, хаосът и смъртта сякаш се отдръпват, за да направят място на живота и любовта.

Пространството на дома също е подвластно на времето по признака щастие – нещастие. Размишлявайки за съдбата си, Сали Яшар си припомня миналото, когато е бил беден, когато залъкът му е бил корав, но въпреки това е бил щастлив. После обаче се случва нещо, което като в гръцка трагедия преобръща живота на човека от щастие към нещастие. **Миналото** не е просто предишното време. То е щастливото време, митологичният **златен век**, раят, в който човекът живее безгрижен и щастлив. Преминаването от щастие към нещастие може да се сравни с изгонването от рая, за който човекът непрекъснато копнее и съжалява, но не може да постигне. Въпреки това обаче чудото става. Връща се Шакире и напълва къщата с живот, преоблича се в майчините си дрехи и миналото сякаш възкръсва. Тревожните въпроси и душевните травми на **настоящото** започват сякаш да отшумяват и очите на Сали Яшар се отварят, за да видят надеждата в **бъдещето**. Това бъдеще обаче ще дойде само тогава, когато двете половини на безнадеждно разделения свят отново се съберат и се възстанови божествената **хармония**.

Символ на тази хармония е **песента** на колелетата – основната метафора в разказа. Тази песен е плод на човешките ръце, дължи се на проста техническа подробност. И в същото време е в състояние да възстанови съзвучието на света и да преобърне живота от нещастие към щастие. Това се случва, защото пеенето е действие, способно да обедини човешкото преживяване на света. В песента гласът на отделния човек се включва в общия хор на човечеството и това граничи с магия. На няколко пъти в разказа се повтаря един и същи мотив – песента на приближаващите се колелета свързва хората с невидимите нишки на любовта и в душите им настъпва просветление и успокоение, породени от узнаването, че близкото същество наближава дома, връща се в центъра на света. И когато Сали Яшар осъзнава тази способност на излезлите изпод ръцете му пеещи каруци, в душата му настъпва яснота и успокоение. Той вече разбира в какво е смисълът на живота му и по какъв начин може да служи на хората. Точно за това осъзнаване говори финалът на разказа: **„Именно тия дискове се канеше да изпита сега Сали Яшар на каруцата, която правеше за Джапара. С чук в ръка той се спря пред тях и се замисли. Мъдрец наистина беше Сали Яшар, много нещо беше видял, много нещо беше преживял, но едно беше ясно за него: с мъки, с нещастия е пълен тоя свят, но все пак има нещо, което е хубаво, което стои над всичко друго – любовта между хората. С тая каруца щеше да се връща Джапар и Шакире щеше да го чака. Тя трябва да пее! И Сали Яшар започна да почуква по дисковете с чука, даваше ухо, внимаваше, ловеше всеки звук, проверяваше всяко съзвучие...“**

5. РАЗКАЗЪТ „ПЕСЕНТА НА КОЛЕЛЕТАТА“ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ЧУВСТВА, УБЕЖДЕНИЯ И НАГЛАСИ

„Песента на колелетата“ е един от емблематичните разкази на Йордан Йовков. В него той е вложил своето разбиране не само за смисъла на човешкия живот, но и за мисията на твореца. Ненаправно много изследователи на творчеството му твърдят, че образът на Сали Яшар е замислен като двойник на автора.

Преплитащите се две основни теми в разказа – тази за труда и творчеството, от една страна, и тази за любовта, показват, че човешкият труд не е нещо, което служи само на материалните нужди. Трудът е средство човекът да изяви себе си, да се утвърди в собствените си очи, доказвайки, че неговото присъствие на този свят е **неугодно**. Това съзнание е в основата на цялостното човешко битие, без него човекът не съществува. Но осъзнаването на нуждата е възможно само когато тя се отрази в очите на другите. Ето как мотивът за труда и мотивът за любовта се оказват свързани по **неугодно**. Човек трябва непрекъснато да си припомня тези прости, но не винаги осъзнавани от него истини. И ролята на разкази като **„Песента на колелетата“** в процеса на това припомняне е изключително голяма. Тяхното четене много прилича на ритуал, чиято основна задача е периодично да ни припомня основните човешки ценности и нуждата да ги осъзнаваме и следваме.